

א. פתיחה

פרשיות ערכין ותמורה, מופיעות בפרק החותם את ספר ויקרא. לאחר הפרשיה של ערכי אדם, מובאת הפרשיה שכוללת את דיני התמורה. הפסוק שפותח את הפרשיה, אומר בזו הלשון:

ואם בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה' כל אשר יתן ממנו לה' יהיה קדש. (ויקרא כ"ז, ט)

במהותו של פסוק זה, נחלקו התנאים. לכל הדעות מדובר על אדם שמקדיש איבר בודד של בהמה. לפי ר' מאיר ור' יהודה, ההקדש חל בדיוק כמצופה - רק האיבר שהוקדש נתפס בקדושה:

מי לא תניא - האומר 'רגלה של זו עולה', יכול תהא כולה עולה? תלמוד לומר 'כל אשר יתן ממנו לה' יהיה קדש' - ממנו קדש, ולא כולה קודש... דברי ר' מ' ור' יהודה... (ערכין ד:-ה).

כמובן - יש לבאר מה עושים עם בהמה שכזו. שהרי לא מדובר בקדושת דמים, אלא בקדושת הגוף; ומה ניתן לעשות עם בהמה שרק אחת מרגליה קדושה בקדושת קרבן עולה? בברייתא מבואר שמוכרים את הבהמה למישהו שחייב עולה, אבל הוא משלם רק כדמי הבהמה לבד מרגלה. עתה, הבהמה כולה הופכת לקרבן עולה, וניתן להקריב אותה.

ר' יוסי ור' שמעון חלוקים על דעת ר' מאיר ור' יהודה:

... רבי יוסי ור' שמעון אומרים - מניין לאומר 'רגלה של זו עולה' שכולה עולה? תלמוד לומר 'כל אשר יתן ממנו לה' יהיה קדש' - לרבות את כולה... (שם ה:).

לדעת ר' יוסי ור' שמעון - הקדושה מתפשטת. האדם אמנם מקדיש את הרגל, אך אין מושג חצוי של קדושת הגוף, שיחול על איבר אחד בלבד. לפיכך, הקדושה הולכת ומתפשטת, וכל הבהמה כולה הופכת להיות עולה.

בהמשך מבארת הגמרא, שגם ר' מאיר ור' יהודה מודים בתופעת התפשטות הקדושה במקרה של אדם שמקדיש איבר שהנשמה תלויה בו. מכל מקום, באיבר שאין הנשמה תלויה בו, יש לפנינו מחלוקת בין זוגות זוגות של תנאים.

ב. בעוף מהו?

מחלוקת התנאים שציטטנו לעיל, מופיעה גם בגמרא בתמורה. הגמרא דנה בהגדרה המדוייקת של איברים שבהם מודה ר' יהודה לר' יוסי ור' שמעון, ולאחר מכן מובאת שרשרת איבעיות של רבא. אנו נתמקד בראשונה שבהן:

בעי רבא - בעוף מהו? 'בהמה' אמר ר' חמנא, והא לאו בהמה היא; או דלמא 'קרבן' אמר ר' חמנא, והאי נמי קרבן הוא; תיקו (תמורה יא:).

רש"י על אתר מבאר:

בעוף מהו. לר' יוסי קא בעי לה, הקדיש רגל עוף דתור או בן יונה - מי פשטה קדושה בכליה, או לא (תמורה יא: רש"י ד"ה בעוף מהו).

לדעת רש"י, איבעיותו של רבא מוסבת על הדין של התפשטות הקדושה, דינם של ר' יוסי ור' שמעון. השאלה היא האם דין זה תקף גם בעוף, או שמא בבהמה בלבד. אנו נעלה שלוש קושיות על עמדתו של רש"י:

קושייה ראשונה - מצד הסברה.

קושייה שנייה - מצד הגמרא.

קושייה שלישית - מצד הרמב"ם.

הקושייה שבה נפתח, היא הקושייה הרופפת ביותר מבין השלוש. רופפת, משום שתמיד ניתן למצוא סברה, וגם להבנת רש"י באיבעיא אפשר להעמיד הסבר סברתי. יתר על כן, אולי ננסה בסוף הדברים להציע הסבר שכזה. אף על פי כן, נראה שקצת קשה למצוא הסבר טוב לשני צדדי האיבעיא, לפי פירוש רש"י.

כמובן - אפשר לטעון שהאיבעיא מוסבת על חקירתו הטכנית של הפסוק. בפסוק מתואר, לפי ר' יוסי ור' שמעון, דין התפשטות הקדושה. בלשון הפסוק יש שני מוקדים לדין זה - בהמה או קרבן. ממילא, באופן טבעי, יש לשאול לגבי עוף.

הסבר זה מניח שעצם דין התפשטות הקדושה נובע מגזירת הכתוב, ואנו מתחילים לחקור מכאן והלאה. בהינתן אותה גזירת כתוב, יש לעיין האם היא מהווה דין בבהמה או דין בקרבן.

אך אנו נוטים להימנע מהסברים שכאלו, ומהסתמכות על 'גזירות כתוב' מסתוריות. אנו מעדיפים הסבר הגיוני לשתי האפשרויות - להכללת עוף בדין של התפשטות הקדושה, או להדחתו מדין זה. אשר על כן, יש להקשות - מהי הסברה שעומדת מאחורי שני צדדי האיבעיא?

הקושייה השנייה, מצד הגמרא, מהווה קושייה ממוסדת יותר. שורשה בסוגייה בקידושין, והאחרונים מצטטים אותה בשם ה'אבני מילואים'. הרקע לדברים הוא בדינו של רבא:

אמר רבא... הצי"ך מקודשת לי - אינה מקודשת (קידושין ז.).

מספר שורות לאחר מכן, מופיעה הקושייה הבאה:

... אמר ליה מר זוטרא בריה דרב מרי לרבינא - וניפשטו לה קידושי בכולה! מי לא תניא - האומר רגלה של זו עולה תהא כולה עולה? ואפ"ל מ"ד אין כולה עולה, ה"מ היכא דמקדיש דבר שאין הנשמה תלויה בו, אבל מקדיש דבר שהנשמה תלויה בו - הויא כולה עולה...

מר זוטרא בריה דרב מרי, מציע שהקדשת חצי אישה תועיל, וכולה תהיה מקודשת. הטעם נעוץ בדין הגמרא בתמורה יא; הדין של התפשטות הקדושה. ואם תאמר - דין זה תקף רק לר' יוסי ור' שמעון, יש לומר - גם ר' יהודה ור' מאיר מודים בדין העקרוני כאשר האיבר שמקדישים הוא איבר שהנשמה תלויה בו. חצי אישה ודאי מהווה חלק שהנשמה תלויה בו, לפיכך היסוד של התפשטות הקדושה אמור לפעול לכולי עלמא, והאישה אמורה להתקדש.

ה'אבני מילואים', מקשה קושייה חמורה על היקשו של מר זוטרא:

וקשה - נהי דה"ל כמו הקדש, הא בתמורה שם בעי רבא 'בעוף מהו, מי אמרינן בהמה אמר רחמנא, או דלמא קרבן אמר רחמנא'... וכיון דאפ"ל בעוף, דודאי קדושת הגוף היא, ואפ"ה מספקא בהקדיש רגלה ומשום דקרא בבהמה מיירי וגלי בבהמה אבל בעוף לא, ומכ"ש בקידושין - דאינו ראוי לומר פשטה קידושי בכולה. (אבני מילואים סימן ל"א סקי"ח)

קושייתו חדה ובהירה - הרי הגמרא בתמורה יא: מצמצמת בעליל את הדין של התפשטות הקדושה, ומגבילה אותו באופן ברור ביותר. ההגבלה החריפה יותר קובעת שדין זה נאמר בבהמה בלבד, ההרחבה המועטת האפשרית היא לכל קרבן, לרבות עוף. אך ברור לחלוטין מדברי הגמרא, שאין לחרוג בהלכה זו של התפשטות הקדושה אל מעבר לעולם הקרבנות. כיצד, אם כן, מנסה הגמרא בקידושין ז. ליישם את התפשטות הקדושה באישה?

הקושייה השלישית נוגעת לפסקי הרמב"ם, והיא מהווה בעצם את הצעד החשוב הראשון לקראת הפיתרון שנרצה להציע לקושיות הללו. הרמב"ם פוסק, מצד אחד, כדעת ר' מאיר ור' יהודה:

האומר - 'ידה של זו עולה', או 'רגלה של זו עולה', תמכר לחייבי עולות, ודמיה חולין, חוץ מדמי אותו אבר... (רמב"ם הלכות מעשה הקרבנות פט"ו ה"ב).

אף על פי כן, מביא הרמב"ם גם את האיבעיא של רבא:

... הקדיש אבר אחד מן העוף, הרי זה ספק אם נתקדש כולו או לא נתקדש (שם).

קושייה מיידית עולה מכאן על שיטת רש"י. שהרי רש"י הסביר שכל האיבעיא נולדה במסגרת דברי ר' יוסי ור' שמעון. כיצד, אם כן, אווז הרמב"ם את החבל בשני קצותיו - פוסק כר' מאיר ור' יהודה, ומביא איבעיא שלא נשאלה במסגרת שיטתם?

האמת היא, שגם מהרמב"ם נראה שהאיבעיא קשורה לדעתם של ר' יוסי ור' שמעון. שהרי הרמב"ם מדבר מפורשות על הדין של התפשטות הקדושה, ובודק האם העוף נתקדש כולו או שמא לא נתקדש. זהו פשט דברי הרמב"ם, אך פשט זה קשה מאוד לאור פסיקתו.

סוף סוף, לפי ר' מאיר ור' יהודה - אין דין של התפשטות קדושה אפילו במקדיש רגל של בהמה. מדוע, אם כך, שיחול דין שכזה במקדיש רגל של עוף? הדברים מתמיהים, ותובעים יישוב.

ג. הלחם משנה והמהר"י קורקוס

אם לא נרצה להישאר במבוכה מול פסיקת הרמב"ם, אנו מוכרחים להבקיע דרך בהבנת הסוגייה, ולפיה האיבעיא נוגעת גם לר' מאיר ולר' יהודה. להלן נתאר הבנה פשוטה במסגרת זו, אולם קודם כל נדון בדברי הרמב"ם.

ההצעה המיידית שאפשר להעלות, נוגעת להבדל שבין סוגי איברים. כפי שראינו לעיל, גם ר' מאיר ור' יהודה מודים לר' יוסי ור' שמעון באיבר שהנשמה תלויה בו. באיבר שכזה, גם לדידם יש הלכה של התפשטות קדושה. ניתן, אם כך, לומר שכל האיבעיא של רבא - לפחות כפי שהיא מובאת להלכה ברמב"ם - נאמרה דווקא במקדיש איבר של עוף שהנשמה תלויה בו. זוהי עמדת הכסף משנה:

... ולכן נראה לומר, שרבינו מפרש דבאבר שהנשמה תלויה בו מיבעיא ליה, אי קדש כולו כמו בבהמה או לא (כסף משנה, הלכות מעשה הקרבנות פט"ו ה"ב).

להלן נראה פירוש קצת יותר מורכב בדעת הרמב"ם, פירוש שהעלו הלחם משנה והמהר"י קורקוס, והחזיקו בו אחרונים רבים. [\[1\]](#) גם לפי פירוש זה, יש משחק מסויים בין איבר שהנשמה תלויה בו לבין איבר שאין הנשמה תלויה בו. אך בפשט לשון הרמב"ם, קשה על הפתרונות מן הסוג הזה, וכפי שמציין המהר"י קורקוס:

... ואפשר דאדסמיך ליה קאי, דהיינו מקדיש אבר שהנשמה תלויה בו... ואתיא בעיין לר' יהודה על הדרך שפירשה רש"י לר' יוסי, **אלא שרבינו היה לו לפרש יותר.** (מהר"י קורקוס, הלכות מעשה הקרבנות פט"ו ה"ב)

הפירוש המורכב שבונה הלחם משנה, יוצא מתוך הנחה מעניינת. לדעת הלחם משנה, עקרונית - היינו נוטים לומר שהקדושה מתפשטת, אלמלא היו פסוקים שדנים בנושא ומגבילים זאת.

הלחם משנה, ואחרונים נוספים, מדייקים זאת מלשון הברייתא. פתיחתה של הברייתא היא בשאלה של 'יכול האומר רגלה של זו עולה תהא כולה עולה', כלומר ברירת המחל היא שהמקדיש איבר אחד יהפוך את כל הבהמה לקרבן. רק לאחר מכן מובא הפסוק, ולפי ר' מאיר ור' יהודה מטרתו **לצמצם** את הרושם האינטואיטיבי שהיינו עשויים לקבל.

במילים אחרות - מסברה היינו אומרים שהקדושה מתפשטת. הפסוק מלמד אותנו שאם האדם מקדיש רק איבר צדדי בבהמה, הרי שהקדושה איננה מצליחה להתפשט. רק אם האדם מקדיש איבר שהנשמה תלויה בו, חוזרים לסברה הבסיסית של התפשטות הקדושה:

... משמע, דאי לאו קרא, הסברא מבחוחין הוי דהיכא דאמר רגלה עולה דליהוי כולה עולה, אלא דקרא מעטיה... (לחם משנה, הלכות ערכין וחרמין פ"ה ה"ד).

לאור זאת מוסברת איבעיית הגמרא ומבוארים דברי הרמב"ם להיפוך. השאלה לגבי העוף היא כדלהלן - נקודת המוצא הסברתית היא שהקדושה מתפשטת בעוף. השאלה היא האם עוף נכלל בפסוק הממעט הלזה. אם כן, הרי שדינו כבהמה, וגם בו מתקדש רק האיבר שהאדם הקדיש. אך אם העוף איננו נכלל בפסוק, הרי שחוזרים בו לסברה הבסיסית, ומסיקים שכולו קדוש גם בהקדשת חד איבר:

...ולכך בעי - דילמא כי מיעט קרא בבהמה דווקא... או דילמא קרבן אמר רחמנא, והא נמי קרבן, ומיעט קרא נמי עוף... (שם).

במסגרת לשון הרמב"ם, הסברו של הלחם משנה הוא הסבר מבריק ויפה. כמובן, יש באחרונים תירוצים נוספים, [2] אולם נראה שהסברו של הלחם משנה כבש נתח מכובד מתוכם. ראוי לציין שהסבר זה מביא גם את הגמרא בקידושין ז., ביחס לקידושי חצי אישה. שהרי עתה ברור שכל מה שלא נכלל בפסוק, למשל - אישה, חוזר לסברה הראשונית של התפשטות הקדושה.

אלא שעל רקע דברי הלחם משנה, נוכל ללכת צעד אחד נוסף. לא ננסה לשנות את הסברו המצויין לדברי הרמב"ם, אולם נבדוק האם ניתן לחדד מעט את הקו שהוא מציע, במסגרת סוגיית הגמרא.

ד. מקדיש חד-איבר

האחרונים דנו בסיבה שהניעה את רש"י להעמיד את האיבעיות של רבא אליבא דר' יוסי ור' שמעון. כפי שראינו לעיל, מדברי הרמב"ם ברור שאין זה כך; שהרי הרמב"ם פוסק כר' מאיר ור' יהודה, ובכל זאת מביא את האיבעיות הללו להלכה. ברור, אם כן, שלדעתו האיבעיות נאמרו גם לר' מאיר ור' יהודה.

ברמב"ם, העניין מסתבך מעט. לפחות לגבי האיבעיא של עוף, הרמב"ם מביא אותה לאחר הפסיקה כר' מאיר ור' יהודה, אבל מנסח אותה בצורה קוהרנטית להבנת רש"י, כאילו היא נשאלה במסגרת שיטת ר' יוסי ור' שמעון. לשם יישוב עניין זה, נדרש מהלך מפולפל כמו המהלך של הלחם משנה.

אך השתא דאתינן להכי, נוכל לומר במסגרת פשט הגמרא הסבר פשוט ביותר. אכן, האיבעיא היא לדעת ר' מאיר ור' יהודה, והיא לא נוגעת כלל וכלל ליסוד של התפשטות הקדושה. האיבעיא נוגעת לעצם דינם הבסיסי של ר' מאיר ור' יהודה.

לפי ר' מאיר ור' יהודה - המקדיש איבר אחד בבהמה, מצליח לקדש איבר אחד בקדושת עולה. זוהי הקביעה העקרונתית שנלמדת מן הפסוק. שאלת הגמרא היא, האם היכולת לקדש איבר בודד בקדושת קרבן, קיימת גם בעופות.

אם הפסוק מתמקד בבהמה, ובבהמה דווקא, הרי שאין יכולת להקדיש איבר אחד של עוף. לפי צד זה נאמר שפעולת ההקדש לא הצליחה, והעוף נשאר חולין. אם הפסוק מרבה כל קרבן לדין של הקדשת חד איבר, הרי שפעולת הקדשה של רגל תור תצליח לחול, ונקבל עוף שרק רגלו קדושה. ניהוגי הקדושה שבו יתאימו לשיטתם הכללית של ר' מאיר ור' יהודה - נצטרך למכור אותו לחייבי עולת עוף, חוץ מדמי הרגל הקדושה שלו.

היתרונות של הבנה פשוטה זו ניכרים לעין. ראשית, כפי שכבר ציינו האחרונים ביחס לפירושו של הלחם משנה ברמב"ם, האיבעיא נשאלת אליבא דהלכתא. אנו פוסקים כר' מאיר ור' יהודה, והספק של רבא עולה במסגרת עמדה זו.

שנית, הסברה שעומדת מאחורי האיבעיא ניתנת להסבר הגיוני. הרעיון הוא שקרבן העוף הוא קרבן קטן ומצומצם. רגל של תור או בן יונה, היא דבר מועט ביותר. לא ברור שאפשר להקדיש, בקדושת קרבן, דבר כה מועט.

לפיכך אנו מתלבטים - האם דין הקדשת חד איבר הוא דין דווקא ב'גדול', דווקא בבהמה; ולפי צד זה של הספק נאמר שלא קיים דין מקביל בעוף. או שמא מדובר בדין כללי בקרבנות, ואז גם העוף שייך בו. [3]

כדאי לציין, שלפי סברה זו ניתן לחזור ולהבין גם את שיטת רש"י. כלומר, גם לר' יוסי ור' שמעון - יסוד האיבעיא נעוץ באותה נקודה סברתית. הדבר נעוץ באחת מהבנות היסוד שאפשר להעלות בעמדת ר' יוסי ור' שמעון.

ניתן להבין שחרף התפשטות הקדושה, בסופו של דבר, בבהמה כולה (או בעוף כולו), התחלת התהליך נעוצה בהקדשת איבר אחד. החידוש של ר' יוסי ור' שמעון ממוקד בכך שההקדשה לא נעצרת באותו איבר, אלא ממשיכה ומתפשטת. אבל ברמה הקונספטואלית, תחילת התהליך מזכירה את הבנתם של ר' מאיר ור' יהודה.

ממילא, גם ההתלבטות ביחס לעוף יכולה לנוע בקווים המגנטיים המקבילים. אם אפשר להקדיש, ברמה העקרונית, איבר בודד של עוף, אזי ניתן גם לדבר על המשך תהליך ההתפשטות שמניב קדושה בעוף כולו. אך אם איבר בודד של עוף הוא משהו 'קטן' מדי, לא תחול בו קדושה, וממילא גם המשך תהליך ההתפשטות של הקדושה לא יושג.

לפי אפשרות זו, נוכל לומר בפשט הגמרא שהאיבעיא של רבא נשאלה ביחס לשתי השיטות. הן ביחס לזוג האמוראים שמדברים על הקדשת חד איבר, והן בנוגע לזוג שדן בהתפשטות הקדושה.

כך או כך, ודאי שיישום האיבעיא במסגרת דעת ר' מאיר ור' יהודה עדיף טפי, בין אם מושכים לכאן גם את ר' יוסי ור' שמעון, ובין אם לאו. יתר על כן, בכוח יישום זה לבאר בצורה חלקה גם את דברי הגמרא בקידושין.

ניזכר - האבני מילואים הקשה כיצד מיישמים את הדין של התפשטות הקדושה באישה אם בגמרא מתלכטים בעצם קיומו של הדין בעוף. אך עתה ברור שאין שום התלבטות בדין זה ביחס לעוף.

כלומר - ברור לגמרא שקדושה מתפשטת, בבהמה בעוף ובכל מקום. ספק הגמרא נוגע לנקודה שונה לחלוטין, לנקודה של הקדשת חד איבר. בנקודה זו דנים לגבי עוף; אבל עצם היסוד של התפשטות הקדושה, לפחות במקרים של איבר שהנשמה תלויה בו לפי ר' יהודה ור' מאיר, מקובל גם מחוץ לעולם הקרבנות. ובכך מיושרת קושיית האבני מילואים.

[1] עיין, למשל, בשפת אמת בתמורה יא: ד"ה בעוף מהו.

[2] עיין, לדוגמה, במהלך של הקהלות יעקב בתמורה סימן ו'.

[3] יתר על כן; הגמרא בכריתות ט. קובעת שהגר מביא שתי עולות מן העוף, למרות שהוא זקוק רק להרצאת דמים ועקרונית היה יכול להביא עולת עוף בודדת. אלא שאין מביאים פרידה בודדת בקרבנות חובה הבאים מן העוף. כלומר, בתרחישים מסויימים מתברר שאפילו גוזל בודד מהווה כמות מועטה מדי, ותובעים קן שלם, למרות שמבחינת הנחיצות היה ניתן להסתפק בפרידה אחת. לפיכך, יש היגיון רב בקביעה שלא ניתן לפצל גוזל אחד ליחידות קדושה קטנות כמו איבר של עוף.